

перепрограмуючі процеси, які суттєво впливають на процес формування естетичної потреби особистості.

Перспективи дослідження полягають, на нашу думку, у виявленні особливостей взаємодії у функціонуванні двох рівнів естетичної потреби у залежності від кількості і якості сприйнятої людиною естетичної інформації. А це, в свою чергу, дасть можливість вирішувати практичні завдання щодо формування духовно багатой особистості.

Література

1. Афанасьев М.Н. Психобиологические основы эстетической потребности. – Искусство. - 1973.-№ 7.– С. 45-46.
2. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. – М.: Изд-во Моск.ун-та, 1981. – 584 с.
3. Прагелишвили А.С. Исследования по психологии установки. – Тбилиси: Мецниереба, 1967. – 225с.
4. Узаидзе Д.Н. Экспериментальные основы психологии установки.–Тбилиси: Изд-во АН Груз. ССР, 1961.– 210 с.
5. Чхартішвілі Ш.Н. Роль и место социогенных потребностей в учебно-воспитательной деятельности // Некоторые вопросы психологии и педагогики социогенных потребностей. – Тбилиси: Мецниереба, 1974. – С. 74-91.

МЕТОДИЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ІНСТРУМЕНТАЛЬНО-ВИКОНАВСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ

Цюлюпа Н. Л.,

Інститут мистецтв НПУ імені М.П.Драгоманова

Анотація. У статті розкриті особливості методичної підготовки студентів в курсі «Методика навчання гри на фортепіано», визначені шляхи формування знань та вмінь, які сприяють пізнанню, осмисленню та створенню музичних образів, а також їхньому адекватному відображенню у виконавському процесі.

Ключові слова: вчитель музики, гуманізація освіти, методологічна культура.

Аннотация. Цюлюпа Н.Л. Методическая направленность инструментально-исполнительской подготовки будущего учителя музыки. В статье раскрыты особенности методической подготовки студентов в курсе "Методика обучения игре на фортепиано", определены пути формирования знаний и умений, которые способствуют познанию, осмыслению и созданию музыкальных образов, а также их адекватному отражению в исполнительском процессе.

Ключевые слова: учитель музыки, гуманитаризация образования, методологическая культура.

Annotation. Tsyulyupa N. L. Methodical direction of instrumental and performance preparation of a future music teacher. In clause the feature methodical preparation of the students in a rate "Technique of training to game on a piano" are opened, the ways of formation of knowledge and skills are determined which promote knowledge, and creation of musical images, and also their adequate reflection.

Key words: music teacher, humanization of education, methodological culture

Постановка проблеми. Перехід на ступеневу систему підготовки фахівців у галузі вищої музично-педагогічної освіти потребує суттєвих змін у

перепрограмуючі процеси, які суттєво впливають на процес формування естетичної потреби особистості.

Перспективи дослідження полягають, на нашу думку, у виявленні особливостей взаємодії у функціонуванні двох рівнів естетичної потреби у залежності від кількості і якості сприйнятої людиною естетичної інформації. А це, в свою чергу, дасть можливість вирішувати практичні завдання щодо формування духовно багатой особистості.

Література

1. Афанасьев М.Н. Психобиологические основы эстетической потребности. – Искусство. - 1973.-№ 7.– С. 45-46.
2. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. – М.: Изд-во Моск.ун-та, 1981. – 584 с.
3. Прагелишвили А.С. Исследования по психологии установки. – Тбилиси: Мецниереба, 1967. – 225с.
4. Узаидзе Д.Н. Экспериментальные основы психологии установки.–Тбилиси: Изд-во АН Груз. ССР, 1961.– 210 с.
5. Чхартішвілі Ш.Н. Роль и место социогенных потребностей в учебно-воспитательной деятельности // Некоторые вопросы психологии и педагогики социогенных потребностей. – Тбилиси: Мецниереба, 1974. – С. 74-91.

МЕТОДИЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ІНСТРУМЕНТАЛЬНО-ВИКОНАВСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ

Цюлюпа Н. Л.,

Інститут мистецтв НПУ імені М.П.Драгоманова

Анотація. У статті розкриті особливості методичної підготовки студентів в курсі «Методика навчання гри на фортепіано», визначені шляхи формування знань та вмінь, які сприяють пізнанню, осмисленню та створенню музичних образів, а також їхньому адекватному відображенню у виконавському процесі.

Ключові слова: вчитель музики, гуманізація освіти, методологічна культура.

Аннотация. Цюлюпа Н.Л. Методическая направленность инструментально-исполнительской подготовки будущего учителя музыки. В статье раскрыты особенности методической подготовки студентов в курсе "Методика обучения игре на фортепиано", определены пути формирования знаний и умений, которые способствуют познанию, осмыслению и созданию музыкальных образов, а также их адекватному отражению в исполнительском процессе.

Ключевые слова: учитель музыки, гуманизация образования, методологическая культура.

Annotation. Tsyulyupa N. L. Methodical direction of instrumental and performance preparation of a future music teacher. In clause the feature methodical preparation of the students in a rate "Technique of training to game on a piano" are opened, the ways of formation of knowledge and skills are determined which promote knowledge, and creation of musical images, and also their adequate reflection.

Key words: music teacher, humanization of education, methodological culture

Постановка проблеми. Перехід на ступеневу систему підготовки фахівців у галузі вищої музично-педагогічної освіти потребує суттєвих змін у

змістовному і процесуальному забезпеченні її окремих складових, що зумовлено сучасними вимогами ринку праці, зміною соціального замовлення на рівень готовності випускника до виконання основних виробничих функцій та можливістю самореалізації особистості через професійну діяльність. Вчитель музики як професіонал формується у просторі мистецької освіти, яка створює фундаментальні основи для розвитку його універсальності: основною її функцією стає перетворення існуючого музичного досвіду в суб'єктну форму.

На вирішення цього завдання спрямовані **теоретико-методичні дослідження та публікації**, націлені на розвиток у процесі інструментально-виконавської підготовки музичних і загальних здібностей, професійних і особистісних якостей майбутніх вчителів музики. У цих працях вивчаються проблеми формування художньо-аналітичних умінь (О.Плотницька), художнього світогляду (К.Васильковська), педагогічних переконань (Ю.Ростовська), музичної культури і виконавського мислення (О.Бурська, Н.Згурська, Н.Мозгальова), музично-стильових уявлень (О.Щербініна), готовності майбутніх вчителів музики до інструментально-виконавської діяльності (Л.Гусейнова).

Водночас цілий ряд питань, пов'язаних з методичною підготовкою студентів, зокрема інтенсифікації навчання та посилення його розвивального ефекту, не знайшов ґрунтовного висвітлення. Тому **метою статті** поруч з розкриттям особливостей методичної підготовки студентів в курсі «Методика навчання гри на фортепіано» стало визначення шляхів формування знань та вмінь, які сприяють пізнанню, осмисленню та створенню музичних образів, а також їхньому адекватному відображенню у виконавському процесі.

Отримані результати. Зазначимо, що ідея розвитку учнів у процесі їх навчання завжди була однією з найважливіших у педагогіці мистецтва. Вона отримала фундаментальну розробку в галузі фортепіанно-виконавського навчання в працях Г.М. Ципіна, які були присвячені проблемам загальномузичного розвитку учнів-піаністів. Розвиток теорії розвивального навчання саме в цій галузі музично-інструментальної підготовки був

невипадковим. Адже відомо, що музичне мистецтво є не тільки засобом естетичної насолоди, а й величезним засобом пізнання навколишнього життя; воно здатне розбуджувати найглибші пласти людської душі та інтелекту.

Значні резерви загального і музичного розвитку має і сам процес фортепіанно-виконавського навчання. Так, педагоги-піаністи зазначають, що гра на музичному інструменті збагачує учнів власним, особистісним досвідом. При цьому занурення в музичний матеріал допомагає поєднувати опосередковано-абстрактне з конкретно-музичним, систему понять і уявлень з реальними звуковими образами. Тим самим утворюється необхідна основа для різноманітних музично-розумових операцій, яка сприяє їх успішному вирішенню. Розвивальний ефект найповніше спостерігається в індивідуальній формі музичних занять, оскільки він з самого початку передбачає тісний контакт між педагогом і учнем і надає можливість враховувати індивідуальні особливості учня, використовувати відповідні їм методи навчання, а також реалізувати педагогу в процесі діалогового спілкування власний особистісно-творчий потенціал.

Однак в практиці методичної підготовки майбутніх вчителів музики багаті розвивальні можливості теорії фортепіанно-виконавського навчання використовуються недостатньо. В лекціях і практичних заняттях увага студентів привертається, в основному, до завдань розвитку технічних і спеціальних здібностей учнів, формуванню конкретних навичок. В результаті студенти у майбутній педагогічній діяльності не можуть дати своїм вихованцям різнобічні теоретичні відомості, розкрити в контексті виконавської діяльності об'єктивні закономірності музичного мистецтва. Таким чином, виявилась гостра необхідність побудувати викладання курсу методики гри на музичному інструменті на основі цілісної теорії загальномузичного розвитку учнів.

Досягненням цієї теорії стало те, що в ній теоретично поєднується багатий досвід передової музичної педагогіки з новітніми досягненнями в галузі психології, дидактики та інших суміжних наук, розкривається специфіка їх застосування в практиці виконавського навчання, що дозволило створити

цілісну концепцію розвитку учня в процесі навчання гри на фортепіано. Її особливість полягає в тому, що розвиток учня-музиканта розглядається як основна мета фортепіанної підготовки. При цьому формування ігрових навичок, професійно-виконавських умінь стає не самоцільлю, а засобом вирішення кардинальних музично-виховних і музично-навчальних завдань. За переконанням Г.М. Ципіна, найголовніше для вчителя – навчити учня ефективно і раціонально працювати за музичним інструментом, прилучити його до самостійної пізнавальної діяльності і творчого пошуку.

Такий підхід орієнтує педагога на розвиток музичного мислення учня на всіх етапах пізнання музики. У виконавській діяльності він передбачає проникнення у зміст музики через її всебічне аналітичне осмислення, що пов'язане з ретельним вивченням нотного тексту, з виявленням стилю і жанру твору, особливостей його будови і музичної мови, а також знайомством з епохою створення даного твору і особистістю композитора. Отже, студенти в процесі методичної підготовки повинні оволодіти прийомами стимулювання пізнавальних інтересів учнів, розвитку їх музично-розумової активності.

Важливим аспектом методичних знань майбутніх вчителів музики стає необхідність поєднання музично-пізнавальних інтересів з емоційним світом учнів. Це виявляється надзвичайно важливим, оскільки специфікою музичного виконавства є формування розумових операцій на основі переживання виконуваного твору. Музиканти-психологи підкреслюють, що “біологічний смисл емоцій полягає не тільки в оцінці, але й у миттєвій підготовці... сприйяття, мислення, м'язового апарату до дії в даній ситуації” [1, 55]. З іншого боку, розуміння форми і змісту музичного твору посилює емоційне переживання. Значну роль таке поєднання відіграє у розвитку асоціативного мислення, воно сприяє розумінню твору в його зв'язках з іншими явищами мистецтва і життя.

Шляхи до вирішення цієї проблеми студенти повинні шукати у самому процесі навчання, в такій його організації, яка б забезпечувала найбільш високі результати розвитку учнів. Відповідно, їх увага привертається до таких

важливих питань теорії розвивального навчання, як можливості збільшення репертуару учня; прискорення темпів його вивчення; збільшення теоретичних знань під час проведення уроку музики; зменшення репродуктивних способів діяльності за рахунок стимулювання творчої ініціативи і самостійності учня.

Збільшенню навчального репертуару та прискоренню темпів його вивчення слугують такі форми роботи, як читання нотного тексту з листа і ескізне розучування музичних творів. Інтенсивний розвивальний їх вплив полягає в тому, що вони: збільшують багаж знань учнів, наповнюють його новою інформацією і в цілому поглиблюють уявлення про стильову різноманітність музичного мистецтва; формують здатність до симультантного сприйняття, створюють основу для розвитку інтуїції; стимулюють розвиток особистісних музичних інтересів, оскільки робота над музичними творами здійснюється за принципом вільного, не регламентованого відбору навчального репертуару; розширюють можливості знайомства з різними музичними стилями та відповідною їм технікою виконання; сприяють піаністичному зростанню через подолання більш складних виконавських проблем [2, 24].

Формування елементів педагогічної компетентності стає більш успішним, якщо оволодіння теоретичними знаннями супроводжується вивченням і теоретичним осмисленням досягнень видатних педагогів-музикантів, розглянутих крізь призму сучасних вимог до музичної освіти школярів. Знайомство з їх педагогічним мистецтвом допомагає створити у свідомості студентів образ-модель Вчителя, викликає необхідність порівнювати свої знання і реальні дії з образом-ідеалом, стимулювати власні пошуки у цій галузі.

Аналіз чужого досвіду стає проміжною ланкою між знанням теорії виконавства і власною педагогічною діяльністю. Співвідношення педагогічної практики видатних музикантів з відповідними теоретичними положеннями сприятиме подоланню формального засвоєння знань студентами, а критичне засвоєння практичного досвіду створює сприятливі умови для становлення педагогічних поглядів, переконань, для формування творчого мислення.

Важливого значення в процесі методичної підготовки набуває й усвідомлення важливості виховання у школярів активності й самостійності, бо навіть випускники музичних шкіл не вміють самостійно правильно розібрати нотний текст, осмислити його як художнє явище. Прояви самостійності учнів можуть бути різними: вміння зорієнтуватися в незнайомому музичному матеріалі, правильно “прочитати” нотний текст, створити переконливу інтерпретацію твору, знайти необхідні прийоми і засоби втілення художнього задуму, критично оцінити результати власної виконавської діяльності.

Враховуючи визначені аспекти теорії розвивального навчання, студенти на практичних заняттях в умовах дослідницької роботи визначають види і форми уроків, специфічні методи роботи з музичними творами. Найбільші складності у них викликала необхідність збагатити урок музики теоретичними знаннями: поглибити історико-теоретичну інформацію, застосувати аналіз і узагальнення як метод, що сприяє розумінню музики та її адекватного виконання; встановити асоціативні зв'язки з іншими видами мистецтва й різними життєвими явищами. Ці ситуації показали, що студенти не вміють переносити набуті знання з історії музики, художньої культури та інших навчальних дисциплін у сферу педагогічної діяльності. Така теоретична насиченість занять пов'язана передусім із збагаченням слухового досвіду учнів і стимулюванням їх музичних інтересів, а також розвитком образного мислення та емоційно-чуттєвої сфери.

Таким чином, обґрунтовуючи важливість включення в курс методичної підготовки студентів теорії розвивального навчання, можна виділити принципи її застосування: принцип комплексного підходу до процесу опанування навчальним матеріалом; принцип підкріплення теоретичних знань музично-слуховим аналізом; принцип підпорядкованості теоретичного матеріалу конкретним педагогічним завданням; принцип творчої самореалізації студентів у педагогічній діяльності.

Досягнення мети методичної підготовки забезпечувало використання сукупності таких методів і прийомів: репродуктивного, дослідницького, креативного, проблемних завдань, стимуляції та мотивації навчання,

дотримання наскрізного стрижня – шкільного репертуару, опори на національне музичне мистецтво, компетентності при формуванні педагогічних уявлень студентів, стильового аналізу засобів музичної виразності, взаємонавчання.

Висновки та подальший напрямок дослідження. Узагальнення результатів дослідної роботи дозволяють визначити умови, які сприяють вдосконаленню методичної підготовки студентів у галузі інструментального навчання: розкриття для студентів перспектив реалізації розвивальних тенденцій у виконавському класі; обґрунтування і підтвердження на практиці можливості поєднання загальнорозвивальних методів навчання з формуванням рухо-технічних вмінь та навичок; формування у студентів інтересу до особистості учня і переваг особистісного підходу до його розвитку; усвідомлення студентами вимог, які такий підхід пред'являє їм і переконання в тому, що він є плідним для їх власного розвитку – загальнохудожнього і музично-виконавського.

Застосування теорії розвивального навчання в системі методичної підготовки майбутнього вчителя музики розширює наукові погляди щодо її когнітивно-пізнавального потенціалу у контексті музично-виконавської діяльності, її основні положення надають можливість цілеспрямовано активізувати музичне мислення студентів і можуть стати підґрунтям для оновлення навчальних програм з музично-виконавських дисциплін.

Література

1. Медушевский В.В. *Интонационная форма музыки.* – М., 1993.
2. *Теория и методика обучения игре на фортепиано.* – М.: Владос, 2001.
3. Цыпин Г.М. *Обучение игре на фортепиано.* – М.: Просвещение, 1984.

ІНТЕГРАЦІЙНИЙ ПІДХІД У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Чернуха Н. М.

Луганський національний педагогічний університет ім. Т.Шевченка

Анотація. В статті подана сутнісна характеристика інтеграції виховних соціальних впливів суспільства у формуванні громадянської культури учнівської молоді на сучасному етапі українського державотворення.

Запропоновано ретроспективний аналіз формування громадянської культури.

Ключові слова.

дотримання наскрізного стрижня – шкільного репертуару, опори на національне музичне мистецтво, компетентності при формуванні педагогічних уявлень студентів, стильового аналізу засобів музичної виразності, взаємонавчання.

Висновки та подальший напрямок дослідження. Узагальнення результатів дослідної роботи дозволяють визначити умови, які сприяють вдосконаленню методичної підготовки студентів у галузі інструментального навчання: розкриття для студентів перспектив реалізації розвивальних тенденцій у виконавському класі; обґрунтування і підтвердження на практиці можливості поєднання загальнорозвивальних методів навчання з формуванням рухо-технічних вмінь та навичок; формування у студентів інтересу до особистості учня і переваг особистісного підходу до його розвитку; усвідомлення студентами вимог, які такий підхід пред'являє їм і переконання в тому, що він є плідним для їх власного розвитку – загальнохудожнього і музично-виконавського.

Застосування теорії розвивального навчання в системі методичної підготовки майбутнього вчителя музики розширює наукові погляди щодо її когнітивно-пізнавального потенціалу у контексті музично-виконавської діяльності, її основні положення надають можливість цілеспрямовано активізувати музичне мислення студентів і можуть стати підґрунтям для оновлення навчальних програм з музично-виконавських дисциплін.

Література

1. Медушевский В.В. *Интонационная форма музыки.* – М., 1993.
2. *Теория и методика обучения игре на фортепиано.* – М.: Владос, 2001.
3. Цыпин Г.М. *Обучение игре на фортепиано.* – М.: Просвещение, 1984.

ІНТЕГРАЦІЙНИЙ ПІДХІД У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Чернуха Н. М.

Луганський національний педагогічний університет ім. Т.Шевченка

Анотація. В статті подана сутнісна характеристика інтеграції виховних соціальних впливів суспільства у формуванні громадянської культури учнівської молоді на сучасному етапі українського державотворення.

Запропоновано ретроспективний аналіз формування громадянської культури.

Ключові слова.

Аннотация. Чернуха Н.М. Интеграционный подход в формировании гражданской ответственности студенческой молодежи В статье подана проблема существенная характеристика интеграции воспитательных социальных влияний общества в формировании гражданской культуры студенческой молодежи на современном этапе украинского государственного образования.

Ключевые слова.

Аннотация. Чернуха Н. В статье дано описание сути интеграции воспитательного социального влияния общества в формировании гражданской культуры студенческой молодежи на современном этапе украинского государственного образования. Представлен ретроспективный анализ формирования гражданской культуры.

Key words.

Постановка проблеми. Останнім часом, в період глобалізації сучасного світу все більшої актуальності набуває проблема діалогу та діалогічності суспільства. Ми ж для себе визначаємо за головний пріоритет і діалогічність суспільства, без сумніву, але більшою мірою – взаємодію всіх виховних впливів сучасного суспільства заради майбутнього. Взаємодію у нашому дослідженні ми ототожнюємо із поняттям „інтеграція”.

Інтеграція виникла як результат суперечності між зростанням виховних функцій соціального середовища і розвитком його виховного потенціалу, з одного боку, та розрізненістю зусиль по його використанню - з іншого. Поняття інтеграції виховних сил середовища ввів в педагогічну науку В.Д.Семенов (російський педагог-науковець). Він розглядає проблему взаємодії школи з навколишнім соціальним середовищем з позицій системного підходу.

Існує цілий ряд тлумачень поняття „інтеграція”. Звернемося до декількох.

Інтеграція - як мета і шлях створення цілісності, володіє своєю структурою і має певні функції. Вона протистоїть стихійним проявам сил суспільства [9].

Інтеграція - процес, результатом якого є досягнення єдності й цілісності, погодженості усередині системи, заснованої на взаємозалежності окремих спеціалізованих елементів [9].

Інтеграція соціальна – процес перетворення відносно самостійних, інколи малопов'язаних між собою об'єктів (індивідів, груп, класів, держав) у єдину цілісну систему, що характеризується погодженістю й взаємозалежністю її частин на основі загальних цілей, інтересів і т.д [9]

Аналіз публікацій та мета дослідження. Прикладом реалізації ідей

інтеграції на рівні виховної функції, через взаємодію виховних соціальних впливів середовища на практиці, на наш погляд, є створення виховної системи на концептуальному і практичному рівнях.

Чому ми звернулися до інтеграційних виховних процесів саме в формуванні громадянськості особистості і обрали для себе педагогічний напрямок „соціальна педагогіка“?

Тому, що громадянське виховання, громадянськість тісно пов'язані із соціалізацією особистості, розвитком соціальної педагогіки та становленням цієї галузі педагогіки в Україні. Зазначимо, окрім російських фахівців В.Бочарової, Б.Бітінаса, Б.Вульфова, М.Галагузової, М.Гур'янової, А.Мудрика, В.Нікітіна, В.Семенова, Г.Філопова, Л.Філіппової, Т.Яркіної, активно відстоюють соціально-виховну сутність соціальної педагогіки, соціалізації, зокрема, І.Агуреева, О.Безпалько, О.Кузьменко, В.Нікітін, Н.Осьмок, а також сучасні українські науковці Т.Василькова, Ю.Василькова, І.Зверева, А.Капська, Л.Коваль, Л.Міщук І. Мигович, С. Савченко, С. Харченко та інші.

Отримані результати. Питання громадянського виховання особистості — вічне і постійне, актуальне, але на різних етапах розвитку суспільства реалізація потреб громадянського виховання вирішувалася по-різному. Науковий аналіз зародження та розвитку виховання громадянина сягає коренями в історію. Дослідники педагогіки античності (Г. Голубева, Г. Журавський та ін.) вважають, що домінуючими в ній були дві тенденції, дві ідеї виховання. Одна, що бере початок від Сократа, пов'язана з ідеєю громадянського виховання, друга, яку відстоював А. Афінський, започаткувала традиції вільного виховання.

Вивчення текстів античних авторів переконує, що найяскравішою животворною ідеєю формування особистості виступає ідея громадянського виховання — як відповідь на суспільну потребу привести у відповідність інтереси суспільства та інтереси особистості.

Особливий акцент на громадянську вихованість і активність уперше зробив Сократ.

За Платоном, мета виховання полягає в тому, щоб здійснити такий вплив на людину, який би з дитинства спонукав її пристрасно бажати, прагнути стати “досконалим громадянином” [8]. Фактично в його творах ідея громадянського виховання вперше набуває концептуального оформлення. Багато видатних мислителів, серед них Ж.-Ж. Руссо, Й. Песталоцці, А. Макаренко намагалися розв’язати проблему необхідності гармонії людини і громадянина, оптимально поєднавши громадянськість з людяністю.

Розкриваючи поняття “громадянське виховання” і “добродесність людини”, Аристотель висловлює судження про необхідність наявності в людині сукупності громадянських прав, бо “громадянином є переважно той, хто володіє такою сукупністю прав”, “лише вільний громадянин повинен брати участь в управлінні справами держави” [6].

Отже, завдяки зусиллям Сократа, Платона й Аристотеля ідея громадянського виховання, що виникла в античності як відповідь на суспільну потребу розв’язати суперечність між інтересами індивіда й держави, остаточно сформулася і стала традиційною для всіх гуманітарних і суспільних наук.

Ідея громадянського виховання висвітлюється у працях гуманістів епохи Відродження: Н. Макіавеллі, Т. Мора і Т. Кампанелли. Наслідком виховання громадян у місті Сонця є гармонійність інтересів особистості та суспільства, громадянські “добродесність й велика злагода в державі” [2,3,4,5].

У розвиток ідеї громадянського виховання певний внесок зробив англійський вчений і громадський діяч Д. Прістлі, зокрема своїм ученням про політичні та громадянські свободи. Виховання громадянськості, уважав він, залежить від повноти названих свобод, які суспільство надає особистості. Він визначав громадянські свободи: “Це право на власні дії, яке члени держави зберігають за собою і яке не повинні порушувати повноважні посадові особи” [4].

Досить своєрідною щодо проблеми виховання громадян є думка французького просвітителя XVIII століття Ж.-Ж. Руссо. Він уважав, що в справі виховання громадян воно всесильне; коли виховання поставлене належним

чином, то всі, на кого воно спрямоване, набувають високих громадянських чеснот.

Громадянськості та громадянському вихованню значну увагу приділяли й українські мислителі.

Громадянськість як домінанта психіки українців бере початок ще з часів могутньої держави — Київської Русі. З утратою державності комплекс громадянськості, хоч і перестав бути домінуючим у свідомості українців, все ж зберігався і навіть справляв позитивний вплив на інші народи. Це засвідчив, зокрема, відомий український мислитель XIX століття П. Куліш: "...Не жалюгідний народ приєднався у XVII ст. до московського царства. Він переважно складався із характерів самостійних, гордих усвідомленням своєї людської гідності; він у своїх нравах і поняттях зберігав і зберігає начало вищої громадянськості..." [5].

Геніальний Т. Шевченко у своїх творах неодноразово ставить питання: чи є в житті людини щось більше, ніж почуття любові до Батьківщини?

"Жебрак нещасний серцем той,

Хто краю рідного не любить" [5].

К. Ушинський, ратуючи за "громадянську моральність", стверджував, що в характері простого народу "багато могутніх задатків чесної громадянськості" [5].

Наприкінці 20-х років, А. Макаренко поставив широко відомий соціальний експеримент, метою якого була практична реалізація ідеї громадянського виховання в комуні для безпритульних. Він довів, що виховання в інтересах держави плідне лише тоді, коли воно поєднане з розвитком творчої індивідуальності, стимулюючи водночас як моральні почуття, так і "правові емоції" [5].

Проаналізуємо існуючі історичні типи виховання. Перший історичний тип виховання. Можна сказати, що виховувало саме життя; природне середовище жадало від людини тільки такого поведження і дії, що дозволили б

їй вижити. У цей період виявлявся традиційний характер орієнтації дітей на відтворення діяльності дорослих, досвід яких був порівняно невеликий. Виховання в первісному суспільстві здійснювалося разом з боротьбою за виживання і вимагало постійного засвоєння життєво необхідного не завжди цілком достовірного і зробленого ряду навичок, умінь й обрядів. Будь-які види самообмежень, з якими зіштовхувалася дитина, були колективними й мали обов'язковий характер. У цьому типі виховання ми зустрічаємося з унікальним досвідом прагнення людини від невміння до уміння, від незнання до знання, а також до виникнення потреб пізнання навколишнього світу.

У міру становлення цивілізації перший тип виховання, заснований на природному поділі праці і відповідної соціокультурної сутності первісної епохи, поступається місцем другому типу виховання. Цей тип був детермінований суспільним поділом праці й супроводжувався майновою і соціальною нерівністю. Різні соціальні групи й окремі люди мали можливості, що відповідають їх суспільному становищу. У результаті в них з'явилися різні педагогічні задачі. Тобто відбулася диференціація цілей виховання і способів реалізації останніх. По цьому другий тип представляє історичне різноманіття виховання людини, обумовлене соціокультурними особливостями цивілізації, епохи, країни, нації.

Давні цивілізації залишили людству безцінну спадщину, що належить до організованого виховання. Але для кожної великої чи локальної цивілізації характерні свої уявлення про виховання громадянина.

Далекосхідна цивілізація склалася на території Китаю в другій половині I тисячоріччя до н.е. і також затвердилася в Кореї і Японії. Незважаючи на деяку динаміку, зміст громадянського виховання в межах цієї цивілізації залишався практично незмінним аж до початку XX в. Історично далекосхідна педагогічна традиція склалася як результат синкретичної єдності конфуціанства, даосизму і буддизму.

Китайському філософові Конфуцію належить одна з перших в історії людства ідей, що полягає у всебічному розвитку особистості. Філософ віддавав

перевагу перед освіченістю розвитку в людині морального початку. Мудреці і філософи далекосхідної цивілізації виховували в молодих людях шанобливість до старших, проповідували прагнення до гідного життя. Відповідно до суспільних норм, орієнтували на нескінченне самовдосконалення. Останнє припускало не тільки пізнання вищої чесноти, але й проходження її у кожен момент життя. Своє життя потрібно було зробити добродієм, не тікаючи від страждань у нірвану, не покладаючи всіх надій на світ інших. Престиж досвідченої людини був дуже високим, оскільки склався культ освіти. У свою чергу виховання носило переважно сімейно-становий характер.

Центром Південноазійської цивілізації була Індія. Цій цивілізації були властиві общинний уклад життя і кастова організація суспільства, освячена ритуальним символізмом. Педагогічна традиція спиралася на принцип єдності трьох зобов'язань людини: перед богами, мудрецькими і предками. Через суворе виховання й самовиховання людина повинна була перебороти власну природу і визволити внутрішній світ для злиття з надособистим і надсоціальним божественним абсолютом, досягти нірвани.

Світоглядною основою педагогічної традиції Південноазійської цивілізації був індуїзм, а пізніше буддизм. Ця основа й визначала спосіб життя людини, систему соціальних та етичних норм, обрядів і свят. Ні виховання, ні навчання не вважалися всесильними. Уроджені якості і спадковість у межах такої традиції цілком зумовлювали можливості виховання й навчання в процесі розвитку людини. Педагогічний ідеал, що розрізнявся в залежності від каст, мав у своїй основі такі загальні риси, як самоприборкання, гнучкість, вірність обітницям, розумність і скромність.

Близькосхідна цивілізація формувалася під могутнім впливом ісламу, іудаїзму і християнства. Її громадянська і, відповідно, педагогічна традиція була перейнята глибокою монотеїстичною релігійністю, що сполучалася з елементами раціоналізму. Людина в мусульманській культурі вважалася рабом всемогутнього Аллаха. Під вихованням розуміли процес культивування чеснот, найважливішою з яких вважалася єдність слова і справи. Тому зміст виховання

зводився до вироблення у вихованців навичок слухняності, покори волі Аллаха й виконання релігійних обов'язків. Також було потрібно суворо виконувати запропоновані норми поведіння, що носили сакральний характер і вводили людину в традиційний уклад життя — конфесіональну, кастову, родову спільність.

До фундаментальних основ ісламського виховання і навчання відносили не тільки релігію, знання і науку, мудрість, справедливість, практику і мораль, але й обдарованість людини.

Базисні педагогічні традиції великих цивілізацій Сходу визначив східний тип виховання. Цьому типові властиві тверді вимоги щодо виконання традиційних норм і канонів. Людина тут розуміється як духовна єдність емоцій, волі й розуму. Одночасно ця традиція прагне звернутися прямо до серця як осередку божественного і людського. Тому знання носить вторинний характер як спосіб досягнення “локальних” завдань. У результаті для людини Сходу обмеження індивідуальної волі, незалежності мислення, самостійності в різних сферах громадського життя було типово.

Західна цивілізація зародилася в античну епоху. Становлення західної педагогічної традиції почалося в Давній Греції. Саме тоді склалися спартанська й афінська моделі навчання й виховання, що стали першоджерелом розвитку західної педагогічної теорії і практики. Якщо Спарта продемонструвала світові зразок суспільного й військово-фізичного виховання, Афіни — систему всебічного й гармонічного розвитку людини. Саме тут був висунутий ідеал виховання вільної творчої особистості, включеної в полісний (суспільний) уклад життя, відповідно до античного розуміння космосу. Пафос практики виховання і навчання в Давній Греції навіював принцип змагальності (агоністики). Діти, підлітки, юнаки постійно змагалися в гімнастиці, танцях, музиці, словесних суперечках, самозатверджуючи і вигострюючи свої кращі якості. У трактаті “Держава” Платон одним з перших висунув ідею виховання людини протягом усього життєвого шляху. Виховання доброго громадянина — ось мета виховання громадянина в античності. Критерієм поняття

“добročесність” (у перекладі сучасною термінологією — “громадянськість”) у цей час виступає здатність особи до виконання громадянського обов’язку. Фактично у творах Платона ідея громадянського виховання вперше набуває концептуального оформлення.

У цій концепції підкреслюється необхідність гармонійного взаємозв’язку морального правового та політичного начал. Проблема значущості людини і громадянина, поставлена Платоном, надалі на всі часи стане каменем спотикання. Багато видатних мислителів, і серед них Ж.-Ж. Руссо, І.Г. Песталоцці, А. Макаренко, намагатимуться її розв’язати, оптимально поєднавши громадянськість з людяністю. Аристотель обґрунтував ідею громадянського виховання переважно в працях “Нікомахова етика”, “Велика етика” і “Політика”. Він ставить питання про розрізнення понять добročесності людини і добročесності громадянина залежно від державного ладу, вважаючи, що воно неодмінно зумовлюється останнім. Виходячи із принципу визнання рівності всіх людей як громадян держави, Аристотель зазначав, що громадянська добročесність полягає в тому, щоб людина добре виконувала свою справу. Розвиваючи поняття “громадянське виховання” і “добročесності громадянина”, він висловлює судження про необхідність наявності в людині сукупності громадянських прав, бо “громадянином є переважно той, хто володіє такою сукупністю прав”, “лише вільний громадянин повинен брати участь в управлінні справами держави” [3,4].

Для розуміння історичного розвитку педагогічних традицій громадянського виховання західної цивілізації й формування відповідного процесу в Україні особливе значення має римський період.

Виховання в Римі носило цивільний і політичний характер, а освіта була переважно риторичною. Як зазначають дослідники (Н. Поліщук та ін.) уже в цей період починається складатися поняття “нація-держави”, зміст якого поступово змінювався, концентрувався і пізніше дістав термінологічного оформлення. Слово “natio” (лат. “бути народженим”) уперше стало вживатися громадянами римської імперії.

Висновки. Ретроспективний аналіз формування громадянськості учнівської молоді можна було б продовжувати. Але, за нашими переконаннями, за умов сьогодення найбільш актуальними та суттєвими залишаються думки, положення про те, що виховання справжнього громадянина будь-якої цивілізації було, є і залишається актуальним.

А інтеграційний підхід у формуванні громадянськості учнівської молоді є, за нашими глибокими переконаннями, найбільш ефективним в умовах сьогодення.

Література

1. Акт проголошення незалежності України // Рад. Україна. – 1991. – 31 серп.
2. Антология мировой философии. – М.: Педагогика, 1970. – Т.2.
3. Антология педагогической мысли Древней Руси и Русского государства XIV-XVII вв. – М.: Педагогика, 1985.
4. Антология педагогической мысли России второй половины XIX – начала XX в. / Сост. П.А. Лебедев. – М.: Педагогика, 1990. – 608с.
5. Антология педагогической мысли Украинской ССР / Сост. Н.П. Каленченко. – М.: Педагогика, 1988. – 640с.
6. Аристотель. Соч.; В 4 т. – М., 1976. – Т. 4. – С.765
7. Бажановська О.В. Орієнтація на загальнолюдські цінності як чинник забезпечення взаємозв'язку позитивного та громадянського виховання / Освіта Донбасу. – 2003. – №5-6.
8. Платон. Диалоги // Философское наследие. – М., 1986. – Т.98. – С.75.
9. Социологический энциклопедический словарь. На русском, английском, немецком, французском и чешском языках / Ред. Г.В. Осипов. – М.: Норма, 2000. – 488с.

ХУДОЖНИЙ ОБРАЗ ЯК ФАКТОР АКТИВІЗАЦІЇ КРЕАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ

Чирва О.Ч.,

Криворізький державний педагогічний університет

Анотація: В статті зроблена спроба проаналізувати художній образ як семіотичну одиницю візуальної комунікації і розглянути його як фактор активізації креативного потенціалу та духовного становлення студентів.

Ключові слова: Художній образ, знак, символ, креативний потенціал.

Анотация: Чирва О.Ч. Художественный образ как фактор активизации креативного потенциала личности. В статье сделана попытка проанализировать художественный образ как семиотическую единицу визуальной коммуникации и рассмотреть его как фактор активизации креативного потенциала и духовного становления студентов.

Ключевые слова: художественный образ, знак, символ, креативный потенциал.

Annotation: Chirva O. Artistic image as the factor of activation of creative potential of the person. The article deals with the problem of an image as a semiotic unit of visual communication and its factor activate creative potential and development of spiritual make-up students are done.

Key words: image, sign, symbol, creative potential.

Висновки. Ретроспективний аналіз формування громадянськості учнівської молоді можна було б продовжувати. Але, за нашими переконаннями, за умов сьогодення найбільш актуальними та суттєвими залишаються думки, положення про те, що виховання справжнього громадянина будь-якої цивілізації було, є і залишається актуальним.

А інтеграційний підхід у формуванні громадянськості учнівської молоді є, за нашими глибокими переконаннями, найбільш ефективним в умовах сьогодення.

Література

1. Акт проголошення незалежності України // Рад. Україна. – 1991. – 31 серп.
2. Антология мировой философии. – М.: Педагогика, 1970. – Т.2.
3. Антология педагогической мысли Древней Руси и Русского государства XIV-XVII вв. – М.: Педагогика, 1985.
4. Антология педагогической мысли России второй половины XIX – начала XX в. / Сост. П.А. Лебедев. – М.: Педагогика, 1990. – 608с.
5. Антология педагогической мысли Украинской ССР / Сост. Н.П. Каленченко. – М.: Педагогика, 1988. – 640с.
6. Аристотель. Соч.; В 4 т. – М., 1976. – Т. 4. – С.765
7. Бажановська О.В. Орієнтація на загальнолюдські цінності як чинник забезпечення взаємозв'язку позитивного та громадянського виховання / Освіта Донбасу. – 2003. – №5-6.
8. Платон. Диалоги // Философское наследие. – М., 1986. – Т.98. – С.75.
9. Социологический энциклопедический словарь. На русском, английском, немецком, французском и чешском языках / Ред. Г.В. Осипов. – М.: Норма, 2000. – 488с.

ХУДОЖНИЙ ОБРАЗ ЯК ФАКТОР АКТИВІЗАЦІЇ КРЕАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ

Чирва О.Ч.,

Криворізький державний педагогічний університет

Анотація: В статті зроблена спроба проаналізувати художній образ як семіотичну одиницю візуальної комунікації і розглянути його як фактор активізації креативного потенціалу та духовного становлення студентів.

Ключові слова: Художній образ, знак, символ, креативний потенціал.

Анотация: Чирва О.Ч. Художественный образ как фактор активизации креативного потенциала личности. В статье сделана попытка проанализировать художественный образ как семіотическую единицу визуальной коммуникации и рассмотреть его как фактор активизации креативного потенциала и духовного становления студентов.

Ключевые слова: художественный образ, знак, символ, креативный потенциал.

Annotation: Chirva O. Artistic image as the factor of activation of creative potential of the person. The article deals with the problem of an image as a semiotic unit of visual communication and its factor activate creative potential and development of spiritual make-up students are done.

Key words: image, sign, symbol, creative potential.